

Muziek, Lofprijzing & Aanbidding

t.b.v. Symposium 'Betekenis van 50 jaar JMEO Nederland' - 15 maart 2024
Kees van Setten

Ik kan het me nog goed herinneren: hoe de nieuwe liederen van JMEO (uit de serie 'Muziek voor de Koning') de Opwekkingsbundel binnenstroomden, zo halverwege de jaren '80 van de vorige eeuw. Een van de mooiste vond ik *Ik kom in uw heiligdom binnen* (Opwekking 192). Niet helemaal goed Nederlands, maar een lied dat iets losmaakt. Een goede en verstilde inleiding in de aanbidding. Deze stroom was onderdeel van een wereldwijde beweging in deze periode. Ik noem wat namen: *Dave & Dale Garratt* uit Nieuw-Zeeland (ik heb hun bundels 'Scripture in Song' nog). *De Gaither's*, *Phill Keaggy*, *Ted Sanquist*, *Jimmy & Carol Owens*, *Barry McGuire*, *Karen Lafferty* ('Seek ye first'), *Graham Kendrick* en vele anderen. Hun liederen vonden ook hun weg naar Nederland, al zijn ze inmiddels vervangen door liederen uit andere en veel grotere stallen (Hillsong..). Onvergetelijk was het verbazingwekkende wonder in de Rotterdams Laurenskerk in 1974. Daar zag ik de statige gereformeerde dominee Karel Kraan met geheven handen onder het grote Marcussenorgel dansen. Dánsen, zeg ik je! Ik heb het over de concerten van de Shekinah-groep o.l.v. Merv & Merla Watson. Zij hebben destijds grote invloed op mij gehad – hun liedcultuur en performance. Via de Opwekkingsbundel en de Praise-avonden op Heidebeek werden deze vernieuwingen verder het land in gedragen.

Dit ligt nu lang achter ons. De liederen van toen worden nu nauwelijks of niet meer gezongen. Wat heeft het teweeggebracht, hoe staan we er nu voor en hoe waarderen we dat?

Het belangrijkste was wel de verschuiving van *zingen over God* naar *zingen tot God*. De cultuur van eeuwenoude strofische liederen met veel tekst en geloofsinhoud maakte gaandeweg plaats voor eenvoudiger liederen waarin je je, lofprijzend en aanbiddend, tot God Zelf richtte: *praise & worship*. Van horizontale en beschouwende liturgie naar verticale liturgie waarbij de ontmoeting met God direct en zingend-biddend werd beleefd. Het verdiepte de relatie met God en God kwam in de beleving dichterbij. Dit geheel in de inmiddels eeuwenoude evangelische traditie van een persoonlijke verhouding met God. De lofprijzing kreeg toen een veel groter accent (i.p.v. 'liedjes bij of voor de preek') en werd een zelfstandig onderdeel van de dienst. Luther zou dit hebben toegejuicht. De liturgie werd hierdoor tweepolig: Lofprijzing en het Woord.

Er was daarnaast sprake van een *taalverschuiving*: van indirecte poëtische en beschrijvende taal naar directe taal. In zijn 'plattegrond van de taal' noemt de Amerikaanse theoloog Eugene Peterson¹ dit de 'taal van de intimiteit'. Tot slot was er ook een *muzikale* verschuiving: van het genre kerkmuziek (wat varieert van renaissancemuziek tot moderne muziek) tot een mix van voornamelijk pop en een beetje folk. Eigentijdse, populaire en dus herkenbare muziek. Het zingen van een 'koortje' met een gitaar uit de begintijd van Opwekking lag toen al achter ons. Uit deze nieuwe bron hebben velen in Nederland leren drinken.

Inmiddels is ook deze nieuwe cultuur veranderd. Had je in de begintijd nog allerlei geloofsinhoud beschrijvende liederen buiten het verticale domein van de lofprijzing, inmiddels zijn de zangdiensten in evangelische gemeenten bijna geheel verticaal (lofprijzend) geworden. Het Angelsaksische en brede begrip 'Worship' is gereduceerd tot het zingen van lofprijzing- en aanbiddingsliederen in een popstijl, met een corresponderende houding (handen omhoog, ogen dicht). Ze is niet meer

aanvullend en vernieuwend, maar *vervangend*. Daarmee is de liedtraditie van eeuwen zoekgeraakt, zowel voor wat betreft (theologische) inhoud als tekst, vorm en stijl. 'Dat is niet meer van deze tijd', de veelgebruikte drogreden van nu, geldt als vergoelijking. Maar stel je eens voor dat we de gehele klassieke muziek zouden afschaffen en alleen nog muziek van na 1945 spelen in het Concertgebouw of alleen nog maar millennial-theologie van na 2000 zouden bedrijven! Wat de muziek betreft, een positief punt is wel dat in de loop der jaren de muzikale begeleiding met de bands zich meer en meer heeft geprofessionaliseerd.

In de historische kerken ligt de receptie van deze liedcultuur anders. Daar is meer sprake van 'blending', al is dat soms mondjesmaat. Blending (in Nederland noemen we dat 'Verbindend Vieren') is het vermengen en gebruiken van diverse liedculturen en stijlen in de liturgie. Hoe dan ook is de invloed van deze nieuwe liedcultuur ook in de kerken behoorlijk groot.

Toch maak ik me zorgen over wat ik op dit terrein al jaren zie, met name in de evangelische wereld. In de kerkgeschiedenis zijn veel spirituele ontwikkelingen op den duur 'gestold' geraakt. Gaat dat ook gelden voor deze praise-cultuur? Wordt dit herkend? En hoe gaan we dit dan 'vernieuwen'? *Mijns inziens de belangrijkste vraag is: hoe kunnen we deze liedcultuur integreren in het veel bredere kader van de levende² traditie in plaats van deze te vervangen?* Ik wil een paar zaken aanstippen die tegelijkertijd een uitdaging kunnen zijn om te verbreden.

1. Je kunt de zangdienst/liturgie vergelijken met een maaltijd³. Die moet afwisselend en voedzaam zijn. Toegepast betekent het dat we verschillende liedculturen en stijlen nodig hebben: 'Verbindend Vieren'. Lieder die je *inzingt*: vaak strofisch, beschrijvend, meditatieve liederen (Taizé) en liederen die je *uitzingt*: lofprijzing; gebedsliederen (klacht), en dergelijke. In feite vormen de psalmen met hun keur aan horizontale en verticale inhouden hierbij het paradigma. Dat gaat wel andere en grotere eisen stellen aan de zangleider. Een sleuteltekst is Ef. 5¹⁹. In het Grieks staat daar dat je *met elkaar* communiceert door het zingen van psalmen, lofliederen en geestelijke liederen. Dat is dus veel meer dan lofprijzing. Het is reciprook en interactief. Dit idee ligt aan de basis van de *Theologie der Musik* van de Lutherse theoloog Oskar Söhngen⁴. Voor Luther waren de preek én de muziek twee gelijkwaardige gestalten van het Woord. De muziek is dan 'de preek van de gemeente'.
2. Echte vernieuwing is meestal 'herbronning'. Je delft rijkdommen op uit de schat van het christelijke verleden en converteert die naar de nieuwe tijd. En er zijn zoveel schatten te vinden! Daarom denk ik dat de evangelische beweging weer moet gaan herbronnen om zich deze schatten eigen te maken. Het gaat om het oude én het nieuwe. Veel van die rijkdom ontbreekt nu in de lofprijzing, ze lijdt daardoor aan bloedarmoede. 'Moeten we dan weer van die oude liedjes zingen?' Ik zou niet weten waarom niet. Er zijn diverse voorbeelden van hoe dat kan. De nieuwsbrief van de PKN publiceert regelmatig liederen met de Petrusband. Arrangeur en duizendpoot Frank van Essen weet oude liederen en zelfs Oosterhuis op een mooie en smaakvolle wijze uit te voeren. Op die wijze wordt het evangelische taalveld verrijkt. En ... het zal de eenzame lofprijzing verrijken.
3. Er is zeer veel en veelsoortig leed in de wereld, ook binnen de kerk. Waarom geven we nauwelijks woorden aan deze werkelijkheid? Waarom alleen zingen over de plus-kant van het bestaan? Waarom zo weinig tranen op muziek zetten? God zelf roept nota bene op tot het

zingen van een klaaglied (Jer. 9: 16vv). Wij halen veel lofprijzing uit de psalmen. Immers, dat is ons paradigma, ons voorbeeld. Echter, het *grootste* deel van de psalmen is gewijd aan de donkere kant van het leven, met name aan recht en onrecht. In zijn vermaarde indeling onderscheidt oudtestamenticus Walter Brueggemann⁵ de psalmen in 3 categorieën die elkaar opvolgen: Psalmen van Oriëntatie, Psalmen van Disoriëntatie en Psalmen van een Nieuwe Oriëntatie. Hij rekent de lofprijzing tot de laatste categorie. Met andere woorden, de lofprijzing moet eerst door de schaduwkant van het leven (2^e cat.) heengaan! Veel liederen zijn 'overwinningsliederen'. Echter, wij zijn niet zomaar overwinnaars, maar slechts 'in dit alles' (Rom. 8³⁷). *Lofprijzing is niet los verkrijgbaar*. Ik zie dat steeds meer mensen afhaken van een al te positieve oppervlakkigheid. Ze zijn op zoek naar meer diepte, andere teksten en andere thema's. Op zoek naar spiegels waarin het leed, het verdriet en het onrecht worden gereflecteerd. Zo is ook de groep van *Psalmen voor Nu* ontstaan, *Schrijvers voor Gerechtigheid* en dergelijke. Probeer hier nieuwe vormen in te vinden en bedenk dat liederen van lofprijzing én de liederen van klacht en onrecht elkaar nodig hebben.

4. De filosoof James Smith (Calvin College, VS; hij schreef een boek over liturgie⁶) beschrijft een voorval met zijn tienerzoon. Die zegt op een dag met een kwinkslag tegen hem: 'Pa, kun je mij naar de tempel rijden?' Normaal zou pa bij een dergelijke vraag raar opkijken. Maar hij had het er al eerder met zijn zoon over gehad dat de bedoelde Shoppingmall een van de meest religieuze plekken in de stad was, een omgeving met 'culturele liturgieën'. Het flesje Eau-de-Cologne is vervangen door de 'Rituals'. Het consumentisme heeft religieuze allure gekregen. Maar is het ook andersom? De 'samenzang'-cultuur heeft plaatsgemaakt voor 'meezingen' met de (dominante) band. Het gaat om de 'performance' ('spectacle worship'). Het lijkt of alles ook ego-centrischer is geworden. Het gaat om 'mijn' relatie met de Heer. Nog afgezien van de trend dat alles leuk en behapbaar moet zijn, en God vooral alleen maar aardig en toegeeflijk. Bij sommige bijeenkomsten lijkt het alsof het verschil met de festival-cultuur steeds kleiner wordt. Worden wij een Mall? Ik weet dat de (verborgen) werkelijkheid genuanceerder is. Maar het lijkt me toch een uitdaging om hierover eens ernstig na te denken.
5. Tot slot. De theoloog, maar vooral de muzikant in mij denken soms: mag het in de bijeenkomsten wat muzikaler? Doe eens wat aan het overmatig-decibel-syndroom. Erger nog is de massieve geluidsdruk: het hele spectrum van de geluidsgolf (laag-midden-hoog) wordt voortdurend en pulserend gevuld, er is geen plekje meer over. Laag en midden zijn dominant, gitaren worden onophoudelijk aangeslagen. Daarmee ontbreekt het allerbelangrijkste van de muziek: de *dynamiek* (de afwisseling tussen hard en zacht en alles daar tussenin, tussen hoog en laag, instrumentgebruik, etc.). Muzikale dynamiek past veel beter bij ons palet aan emoties en geloofsinhouden. Overigens, dit heeft niets met de popmuziek als zodanig te maken, maar met de uitvoeringspraktijk en de gehanteerde performance-cultuur. Er zijn voorbeelden van popbands die zeer muzikaal omgaan met dynamiek, Sting bijvoorbeeld. Zullen we eens wat meer verstilling inbouwen? Wat liederen zachter (blijven!) zingen, dus minder te vroeg geboren crescendo's? Wat meer 'unplugged' gaan en eens wat instrumenten en noten weglaten? Beseffen dat het zwaartepunt van de samenhang niet op het podium ligt, maar middenin de zaal?
In der Beschränkung... en talent is er genoeg.

¹ Eugene H. Peterson, *Antwoord aan God. Leren bidden met de psalmen*, Gorinchem-1999, hfdst. 3.

² Zie hiervoor bijvoorbeeld John Leach, *Living Liturgy. A practical guide to using liturgy in Spirit-led worship*, Eastbourne-1997

³ Dit thema wordt boeiend uitgewerkt in John Witvliet, *Worship Seeking Understanding. Windows into Christian practice*, Grand Rapids-2003 (zie hfdst.10: *Soul Food for the People of God*)

⁴ Oskar Söhngen, *Theologie der Musik*, Kassel-1967

⁵ Walter Brueggemann, *The Message of the Psalms*, Minneapolis-1984.

⁶ James K.A. Smith, *Je bent wat je lief is. De spirituele kracht van gewoontes*, Utrecht-2019 (p. 55vv)